

آسیب‌ها و چالش‌های زیرساخت ورزش مدارس

معاونت مطالعات فرهنگی

کد موضوعی: ۲۷۰

شماره مسلسل: ۱۷۸۲۱

آبان‌ماه ۱۴۰۰

به نام خدا

فهرست مطالب

مقدمه	۱
۱. وضعیت زیرساخت ورزش مدارس در کشور	۳
۲. وضعیت نیروی انسانی ورزش مدارس در کشور	۹
۳. آسیب‌های ورزش مدارس: مدل سه‌شاخگی	۱۰
نتیجه‌گیری	۱۶
پیشنهادها	۱۷
منابع و مأخذ	۲۲

آسیب‌ها و چالش‌های زیرساخت ورزش مدارس

مقدمه

وزارت آموزش و پرورش سیاست‌ها و برنامه‌های خود را با الهام از سیاست‌های کلی ایجاد تحول در نظام آموزش و پرورش و آموزه‌های سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ترسیم کرده است که در این سند ساحت زیستی و بدنی به‌عنوان یکی از ساحت‌های ۶ گانه تربیت معرفی شده است.^۱ از طرفی در برنامه درسی ملی نیز حوزه یادگیری سلامت و تربیت‌بدنی به‌دنبال برقراری سلامت کامل جسمانی، روانی و ایجاد روش‌های تفریحی سالم در حوزه تربیت‌بدنی است (برنامه درسی ملی در حوزه تربیت و یادگیری سلامت و تربیت‌بدنی: ۲۸). توسعه تربیت‌بدنی و ورزش در مدارس در بند ۵ «۵-۵» سیاست‌های کلی ایجاد تحول در نظام آموزش و پرورش ابلاغیه مقام معظم رهبری (۱۳۹۲) صراحتاً مورد تأکید واقع شده است. یکی از مقوله‌های مهم تحولی در آموزش و پرورش موضوع ورزش مدارس است که مبنای توسعه آن، توجه به زیرساخت‌های ورزشی است.

در تمام برنامه‌های مرتبط با توسعه ورزش در جهان، گسترش ورزش در اقشار مختلف به‌ویژه دانش‌آموزان یکی از استراتژی‌های کاربردی بوده است. نهادهای بالادستی ورزش و تربیت‌بدنی در سطح حکومتی، مجلس، دولت و شوراهای عالی در ایران با توجه به اهداف

۱. سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در مبنای نظری آن شامل ۶ ساحت تربیتی: تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی؛ تربیت اقتصادی و حرفه‌ای؛ تربیت علمی و فناورانه، تربیت اجتماعی و سیاسی؛ تربیت زیستی و بدنی و تربیت زیباشناختی و هنری است. این سند مصوب جلسه ۷۰۴ مورخ ۱۳۹۰/۱۰/۶ شورای عالی انقلاب فرهنگی است و برای اجرا ابلاغ شده است.

و وظایف کلان و خرد تا حدودی به ورزش و تربیت‌بدنی و به‌ویژه ابعاد فرهنگی، اجتماعی و تربیتی آن اشاره داشته‌اند (آقاپور، و همکاران، ۱۳۹۰). چشم‌انداز بیست‌ساله جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴، اصول سیاست فرهنگی کشور، منشور ملی جوانان، سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، برنامه‌های پنج‌ساله توسعه و ... همگی دارای بندها و موادی درباره ورزش و تربیت‌بدنی و اصول و اهداف و رویکردهای آن در جامعه هستند.

اماکن و فضاهای ورزشی، یکی از مهم‌ترین عوامل کیفیت‌بخشی به برنامه درس تربیت‌بدنی و فعالیت‌های ورزشی دانش‌آموزان است. سرانه زیرساخت‌های ورزشی، شاخص مهمی در تعیین وضعیت موجود و معیاری برای ترسیم چشم‌انداز آینده زیرساخت ورزش دانش‌آموزی بوده و همواره مورد توجه برنامه‌ریزی در سطح کلان قرار گرفته است. در همین راستا زیرساخت ورزشی را می‌توان یکی از مهم‌ترین فضاهای تربیتی به‌شمار آورد، زیرا فضای تربیتی صرفاً به کلاس محدود نمی‌شود. علاوه بر این فضای تربیتی به محیط مدرسه هم ختم نمی‌شود و فضاهای خارج از مدرسه را نیز دربرمی‌گیرد که این مهم در زیرنظام تأمین فضا، تجهیزات و فناوری در راستای حفظ و نگهداری مطلوب فضاهای ورزشی، افزایش سرانه زیرساخت‌های ورزشی و افزایش بهره‌وری و صرفه‌جویی اقتصادی با بهره‌گیری از فضاهای نوین و ساخت‌وسازهای ورزشی همواره مورد تأکید بوده است.

این گزارش به وضعیت ورزش مدارس از جنبه زیرساخت، سرانه فضای ورزشی و نیروی انسانی در استان‌های کشور و آسیب‌شناسی وضع موجود پرداخته و راهکارهایی را پیشنهاد داده است.

۱. وضعیت زیرساخت ورزش مدارس در کشور

وضعیت زیرساخت ورزشی مدارس در کشور در دو دسته زیرساخت‌های روباز و سرپوشیده و مجموعه در جداول زیر ارائه شده است (سالنامه آماری معاونت تربیت‌بدنی، ۱۳۹۹). جدول ۱ وضعیت سرانه زیرساخت‌های روباز ورزش مدارس را به تفکیک استان‌ها و رتبه کشوری نشان داده است. بر این اساس استان‌های بوشهر، اصفهان، خراسان رضوی، سمنان و یزد؛ ۵ استان اول کشور از منظر سرانه فضاهای ورزشی روباز هستند. استان‌های هرمزگان، کهگیلویه و بویراحمد، آذربایجان غربی، البرز، سیستان و بلوچستان دارای پایین‌ترین سهم سرانه زیرساخت ورزشی روباز هستند. نکته اساسی این است که سرانه زیرساخت روباز ورزش دانش‌آموزی در بهترین وضعیت در کشور، کمتر از نیم متر مربع است. استاندارد مورد اجماعی برای زیرساخت ورزش مدارس در جهان وجود ندارد، اما گزارش کمیسیون اروپایی^۱ پایین‌ترین سرانه زیرساخت برای دانش‌آموزان را ۲/۵ متر مربع اعلام کرده است. در گزارش استانداردهای ورزش دانش‌آموزان در انگلستان^۲ نیز سرانه حداقلی بین ۲-۳ متر تعیین شده است. این میزان تنها شامل فضاهای داخل مدرسه است و در مورد فضاهای بیرون مدرسه، سرانه حداقلی تا ۴ متر هم در نظر گرفته شده است.

1. European Commission (2018). Sport Statistics.
2. School Sport Facilities in UK. app.croneri.co.uk

جدول ۱. وضعیت سرانه زیرساخت‌های ورزشی روباز مدارس استان‌ها
(سال ۱۳۹۹)

رتبه	سرانه (مترمربع)	استان	ردیف
اول	۰/۴۲۳	بوشهر	۱
دوم	۰/۳۶۲	اصفهان	۲
سوم	۰/۳۲۲	خراسان رضوی	۳
چهارم	۰/۳۰۰	سمنان	۴
پنجم	۰/۲۷۷	یزد	۵
ششم	۰/۲۳۸	قزوین	۶
هفتم	۰/۲۳۶	خراسان شمالی	۷
هشتم	۰/۲	مرکزی	۸
نهم	۰/۱۸۶	فارس	۹
دهم	۰/۱۶۲	خراسان جنوبی	۱۰
یازدهم	۰/۱۵۶	لرستان	۱۱
دوازدهم	۰/۱۴۵	مازندران	۱۲
سیزدهم	۰/۱۴۳	همدان	۱۳
چهاردهم	۰/۱۴۲	کرمانشاه	۱۴
پانزدهم	۰/۱۳۶	گلستان	۱۵
شانزدهم	۰/۱۲۸	اردبیل	۱۶
هفدهم	۰/۱۰۷	شهرستان‌های تهران	۱۷
هجدهم	۰/۱۰۵	گیلان	۱۸
نوزدهم	۰/۱۰۱	آذربایجان شرقی	۱۹
بیستم	۰/۱۰۱	شهر تهران	۲۰
بیست و یکم	۰/۱	خوزستان	۲۱
بیست و دوم	۰/۰۹۸	کردستان	۲۲
بیست و سوم	۰/۰۷۷	ایلام	۲۳
بیست و چهارم	۰/۰۷۵	کرمان	۲۴
بیست و پنجم	۰/۰۶۶	قم	۲۵
بیست و ششم	۰/۰۵۹	چهارمحال و بختیاری	۲۶

ردیف	استان	سرانه (مترمربع)	رتبه
۲۷	زنجان	۰/۰۵۵	بیست و هفتم
۲۸	هرمزگان	۰/۰۴۶	بیست و هشتم
۲۹	کهگیلویه و بویراحمد	۰/۰۴۴	بیست و نهم
۳۰	آذربایجان غربی	۰/۰۳۳	سی ام
۳۱	البرز	۰/۰۲۸	سی و یکم
۳۲	سیستان و بلوچستان	۰/۰۲۵	سی و دوم

جدول ۲ وضعیت سرانه زیرساخت‌های سرپوشیده ورزش مدارس را به تفکیک استان‌ها و رتبه کشوری نشان داده است. بر این اساس استان‌های بوشهر، مرکزی، هرمزگان، چهارمحال و بختیاری و سمنان؛ ۵ استان اول کشور از منظر سرانه فضاهای ورزش سرپوشیده مدارس و ادارت کل آموزش و پرورش هستند. شهر تهران، استان خوزستان، استان کردستان، شهرستان‌های استان تهران و استان البرز دارای پایین‌ترین سهم سرانه زیرساخت ورزشی سرپوشیده هستند. نکته اساسی این است که سرانه زیرساخت سرپوشیده ورزش دانش‌آموزی در بهترین وضعیت در کشور، کمتر از ۴۰ سانتیمتر مربع است.

جدول ۲. وضعیت سرانه زیرساخت‌های ورزشی سرپوشیده مدارس استان‌ها

(سال ۱۳۹۹)

ردیف	استان	سرانه (مترمربع)	رتبه
۱	بوشهر	۰/۳۵۵	اول
۲	مرکزی	۰/۳۰۶	دوم
۳	هرمزگان	۰/۳۰۶	سوم
۴	چهارمحال و بختیاری	۰/۳۰۵	چهارم
۵	سمنان	۰/۲۸۶	پنجم
۶	قم	۰/۲۸۳	ششم
۷	لرستان	۰/۲۳۸	هفتم
۸	زنجان	۰/۲۳۶	هشتم
۹	خراسان جنوبی	۰/۲۲۳	نهم
۱۰	همدان	۰/۲۲۲	دهم
۱۱	یزد	۰/۲۱۵	یازدهم
۱۲	اصفهان	۰/۲۰۷	دوازدهم
۱۳	ایلام	۰/۲۰۷	سیزدهم
۱۴	کرمانشاه	۰/۲۰۴	چهاردهم
۱۵	خراسان شمالی	۰/۱۹۳	پانزدهم
۱۶	آذربایجان شرقی	۰/۱۹۳	شانزدهم
۱۷	کهگیلویه و بویراحمد	۰/۱۷۳	هفدهم
۱۸	گلستان	۰/۱۶۶	هجدهم
۱۹	خراسان رضوی	۰/۱۶۱	نوزدهم
۲۰	گیلان	۰/۱۴۷	بیستم
۲۱	کرمان	۰/۱۴۴	بیست و یکم
۲۲	سیستان و بلوچستان	۰/۱۴۴	بیست و دوم
۲۳	مازندران	۰/۱۲۶	بیست و سوم
۲۴	اردبیل	۰/۱۲۶	بیست و چهارم
۲۵	فارس	۰/۱۲۶	بیست و پنجم
۲۶	آذربایجان غربی	۰/۱۱۷	بیست و ششم

ردیف	استان	سرانه (مترمربع)	رتبه
۲۷	قزوین	۰/۱۰۶	بیست و هفتم
۲۸	شهر تهران	۰/۱۰۶	بیست و هشتم
۲۹	خوزستان	۰/۰۸۸	بیست و نهم
۳۰	کردستان	۰/۰۷۴	سی ام
۳۱	شهرستان های تهران	۰/۰۷۴	سی و یکم
۳۲	البرز	۰/۰۶۷	سی و دوم

جدول ۳ وضعیت سرانه مجموع زیرساخت های روباز و سرپوشیده ورزش مدارس را به تفکیک استان ها و رتبه کشوری نشان داده است. بر این اساس استان های بوشهر، سمنان، اصفهان، مرکزی و یزد؛ ۵ استان اول کشور از منظر سرانه فضاهای ورزش روباز و سرپوشیده مدارس و ادارات کل آموزش و پرورش هستند. استان کردستان، شهرستان های استان تهران، استان های سیستان بلوچستان، آذربایجان غربی و البرز دارای پایین ترین سهم سرانه زیرساخت ورزشی روباز و سرپوشیده هستند. نکته اساسی این است که سرانه زیرساخت سرپوشیده ورزش دانش آموزی در بهترین وضعیت در کشور، کمتر از ۸۰ سانتیمتر مربع است.

جدول ۳. وضعیت سرانه زیرساخت‌های ورزشی

رو باز و سرپوشیده مدارس استان‌ها (سال ۱۳۹۹)

ردیف	استان	سرانه (مترمربع)	رتبه
۱	بوشهر	۰/۷۷۸	اول
۲	سمنان	۰/۵۸۶	دوم
۳	اسفهان	۰/۵۷۷	سوم
۴	مرکزی	۰/۵۰۶	چهارم
۵	یزد	۰/۴۹۹	پنجم
۶	خراسان رضوی	۰/۴۸۸	ششم
۷	خراسان شمالی	۰/۴۴۰	هفتم
۸	لرستان	۰/۳۹۳	هشتم
۹	خراسان جنوبی	۰/۳۸۵	نهم
۱۰	همدان	۰/۳۶۶	دهم
۱۱	چهارمحال و بختیاری	۰/۳۶۴	یازدهم
۱۲	قزوین	۰/۳۵۴	دوازدهم
۱۳	هرمزگان	۰/۳۵۱	سیزدهم
۱۴	قم	۰/۳۴۹	چهاردهم
۱۵	کرمانشاه	۰/۳۴۹	پانزدهم
۱۶	فارس	۰/۳۱۲	شانزدهم
۱۷	گلستان	۰/۳۰۹	هفدهم
۱۸	آذربایجان شرقی	۰/۲۹۴	هجدهم
۱۹	زنجان	۰/۲۹۱	نوزدهم
۲۰	مازندران	۰/۲۸۹	بیستم
۲۱	ایلام	۰/۲۸۴	بیست و یکم
۲۲	گیلان	۰/۲۶۶	بیست و دوم
۲۳	اردبیل	۰/۲۵۴	بیست و سوم
۲۴	کهگیلویه و بویراحمد	۰/۲۳۷	بیست و چهارم
۲۵	کرمان	۰/۲۲۲	بیست و پنجم
۲۶	شهر تهران	۰/۲۰۷	بیست و ششم

ردیف	استان	سرانه (مترمربع)	رتبه
۲۷	خوزستان	۰/۲۰۶	بیست و هفتم
۲۸	کردستان	۰/۱۸۵	بیست و هشتم
۲۹	شهرستان‌های تهران	۰/۱۸	بیست و نهم
۳۰	سیستان و بلوچستان	۰/۱۶۹	سی‌ام
۳۱	آذربایجان غربی	۰/۱۵۹	سی و یکم
۳۲	البرز	۰/۰۹۵	سی و دوم

۲. وضعیت نیروی انسانی ورزش مدارس در کشور

یکی از مهم‌ترین شاخص‌ها در خصوص دسترسی به فرصت‌های آموزش تربیت‌بدنی و ورزش دانش‌آموزی، نیروی انسانی این حوزه است. مهم‌ترین بعد از این شاخص عبارتست از نسبت تعداد کل دانش‌آموزان به معلم ورزش. اطلاعات این شاخص به همراه شاخص‌های مرتبط برای سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹ در جدول ۴ آورده شده است.

جدول ۴. وضعیت نیروی انسانی در حوزه ورزش مدارس کشور

(سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹)

نسبت تعداد کل دانش‌آموزان به مراقب سلامت	نسبت تعداد کل دانش‌آموزان به معلم ورزش	نسبت تعداد کل دانش‌آموزان به معلم
۳۵۹۳/۱۰	۵۵۹/۷۵	۲۲/۰۵

همان‌طور که مشاهده می‌شود، شاخص نسبت تعداد دانش‌آموز به معلم ورزش (۵۵۹/۷۵ نفر) در وضعیت بسیار نامطلوبی است. این میزان در مقایسه با نسبت کل دانش‌آموزان به معلم (۲۲/۰۵) بیانگر وضعیت نامطلوب نیروی انسانی متخصص در حوزه

ورزش مدارس است. با توجه به اینکه در آمارهای تفصیلی وزارت آموزش و پرورش، کیفیت و وضعیت تحصیلات معلمان ورزش مدارس از دیگر معلمان و کادر آموزشی و پرورشی تفکیک نشده است، امکان بررسی شاخص سطح تحصیلات معلمان تربیت‌بدنی مدارس به صورت مجزا فراهم نیست.

۳. آسیب‌های ورزش مدارس: مدل سه‌شاخگی

آسیب‌های ورزش مدارس در کشور را با مدل سه‌شاخگی می‌توان تشریح کرد. در مدل سه‌شاخگی، پدیده‌های سازمانی و مرتبط با مدیریت در سه دسته عوامل ساختاری، رفتاری و زمینه‌ای بررسی و تحلیل می‌شوند. علت نامگذاری این مدل به سه‌شاخگی آن است که ارتباط بین عوامل ساختاری، رفتاری و زمینه‌ای به گونه‌ای است که هیچ پدیده یا رویدادی در سازمان/مسئله مورد بررسی نمی‌تواند خارج از تعامل این سه شاخه صورت پذیرد. این مدل یکی از بهترین گزینه‌ها برای آسیب‌شناسی مباحث سیستمی/سازمانی و سطح کلان است. این مدل در این گزارش؛ بر زیرساخت، روساخت و فرایندها در ورزش مدارس کشور متمرکز است. بخشی از آنچه که در اینجا به عنوان آسیب معرفی شده است، مستخرج از مطالعات انجام شده مستقل است. اساساً این آسیب‌ها و چالش‌ها ماهیتی کیفی دارند و اطلاعات و داده‌های جامع کشوری در مورد آنها در دسترس نیست. بر این اساس تلاش شده است تا برای هر بند شواهدی از آمار و اطلاعات (در صورت وجود) و یافته‌های مطالعات پیشین آورده شود.

۱-۳. آسیب‌های مربوط به زیرساخت

۱. استفاده چندگانه، متنوع و غیرتخصصی از فضاهای ورزشی مدارس؛ عموماً زیرساخت‌های ورزشی مدارس در کشور به‌طور تخصصی و صرفاً برای ورزش دانش‌آموزان مورد بهره‌برداری قرار نگرفته‌اند. شواهد زیادی وجود دارد که نشان داده است که این زیرساخت‌ها برای فعالیت‌های عملی/آموزشی و تفریحی دیگری نیز استفاده شده است که منجر به کاهش کارایی، افزایش فرسودگی فضا و از بین رفتن ساخت و عملکرد ورزشی آن شده است. مطالعات پيله‌ور و همکاران (۱۳۹۶)؛ مهدی‌پور (۱۳۸۸)؛ شعبانی بهار و همکاران (۱۳۸۶)؛ عوض‌زاده (۱۳۸۳) و ... استفاده غیرتخصصی و متفرقه از فضاهای ورزشی مدارس را یکی از آسیب‌های ورزش مدارس برشمرده‌اند.

۲. استاندارد پایین کیفیت فضا و احتمال آسیب جسمانی به دانش‌آموزان؛ زیرساخت‌های ورزشی مدارس از ابتدای ایجاد و استقرار فاقد استانداردهای حداقلی ایمنی و سلامت دانش‌آموزان هستند. استفاده نادرست و غیربهبینه از این فضاها، کاهش کیفیت آنها را به مراتب شدت بخشیده و دانش‌آموزان را با خطرات مختلف جسمانی مواجه می‌کند. عدم ضابطه‌گذاری و استانداردهای روشن برای ورزش در مدارس دولتی و غیردولتی نیز بر شدت این مسئله می‌افزاید. اطلاعات جامعی در خصوص وضعیت آسیب‌های ورزشی دانش‌آموزان در کشور موجود نیست، اما نگاهی به یافته‌های مطالعات شیوع‌شناسی^۱ حاکی از نقش مؤثر دو عامل کیفیت پایین فضا و دسترسی نامطلوب به آموزش (معلم ورزش) در آسیب‌پذیری دانش‌آموزان است. هر ساله تعداد زیادی از دانش‌آموزان، آسیب‌های جسمانی ناشی از ورزش و افتادن را تجربه می‌کنند که اغلب آنها خفیف هستند و موجب دردهای

۱. مطالعاتی که به فراوانی، شیوع و علل آسیب‌های جسمانی در ورزش مدارس پرداخته‌اند.

آنی و زودگذر می‌شوند و برخی از آنها شدیدند و می‌توانند موجب عواقب جبران‌ناپذیری برای آنان شوند. از عواقب این آسیب‌ها می‌توان به دور شدن دانش‌آموز از فعالیت و ورزش، ترس از فعالیت و ورزش، منزوی شدن و افسردگی آنان، دردهای مزمن و کاهش آمادگی جسمانی اشاره کرد (ابوالقاسمی و برکاتی، ۱۳۹۳). نامطلوب بودن سطوح زمین بازی که اغلب در حیاط مدرسه مشاهده می‌شود و به‌صورت آسفالت و بتن سخت است، علت مهم بسیاری از آسیب‌ها به‌ویژه خراشیدگی‌های پوستی است. در کنار آن، می‌توان به موانع خطرناک متعدد در محیط ورزشی مدارس به‌ویژه حیاط مدرسه (پله‌ها، چاله‌ها، عدم پوشش حفاظتی میله‌های دروازه هندبال، بسکتبال و...) اشاره کرد که به‌شکل جدی سلامت دانش‌آموزان را تهدید می‌کند (فارسی و دیگران، ۱۳۹۱). حسنی و همکاران (۱۳۸۷) در توصیف و مقایسه مدیریت ایمنی در تربیت‌بدنی مدارس اهواز، میانگین ایمنی در این درس را در حد متوسط ارزیابی کرده‌اند.

۳. پایین بودن سرانه فضاهای سرپوشیده ورزش مدارس (به‌ویژه برای استان‌های با آلودگی هوا/ گرما یا سرمای فصلی)؛ یکی از مشکلات بزرگ به‌ویژه در کلان‌شهرها و مناطقی که تعادل آب و هوایی در فصول مختلف در آنها کمتر است، پایداری آلودگی هوا، گرما یا سرمای شدید است که ورزش در فضاهای روباز را غیرممکن می‌کند. پایین بودن سرانه فضاهای سرپوشیده ورزشی در این استان‌ها عملاً ورزش مدارس را در بازه‌های زمانی خاص از سال به تعطیلی می‌کشاند. نگاهی به اطلاعات جدول ۲ این گزارش به‌روشنی بیانگر سرانه بسیار پایین فضاهای سرپوشیده در استان‌ها و مناطقی است که در طول سال آلودگی شدید هوا را تجربه می‌کنند (برای نمونه شهر تهران، شهرستان‌های استان تهران، البرز، خوزستان، آذربایجان شرقی و غربی، اصفهان).

۴. **استانداردهای نامتعیین ورزش مدارس؛** یکی از مشکلات اساسی در حوزه ورزش مدارس، عدم ضابطه‌گذاری شورای عالی آموزش و پرورش در خصوص استانداردهای ورزش مدارس است. این شورا علی‌رغم تصویب شاخص‌های آموزشی در مصوبه ۸۸۶، هیچ استاندارد برای ورزش مدارس از جهت سرانه ورزشی، نسبت دانش‌آموز به معلم ورزش و ... تعریف نکرده است. نکته دیگر اینکه نزدیک به ۲ میلیون دانش‌آموز در مدارس غیردولتی مشغول به تحصیل هستند. اما این شورا تاکنون ضوابط فضا و تجهیزات حاکم بر این مدارس را به تصویب نرسانده است. در صورتی که براساس زیرنظام فضا و تجهیزات مصوب آن شورا، مکلف به این کار بوده است. پیامد این امر وضعیت بسیار نامطلوب زیرساخت ورزشی در مدارس غیردولتی است.

۵. **ضعف شبکه‌سازی اجتماعی برای هم‌افزایی آموزش و پرورش با نهادهای دیگر در تدارک زیرساخت‌های ورزش مدارس؛** یکی از بهترین گزینه‌ها برای حل مشکلات زیرساخت ورزش در مدارس، نگاهت و هم‌افزایی نهادی برای اشتراک امکانات و تسهیلات ورزشی با مدارس است. این موضوع در بیشتر کشورهای پیشرفته دنیا نیز رایج است. لکن در ایران به دلیل احتیاط‌های حقوقی، ضعف رویکرد سیستمی و ضعف در تفاهم بین نهادی و شبکه‌سازی اجتماعی، آموزش و پرورش نتوانسته است از ظرفیت‌های موجود در نهادهای دولتی و خصوصی برای تأمین زیرساخت‌های ورزش مدارس بهینه استفاده کند.

۶. **عدم نقش‌آفرینی و ارتباط متقابل مدرسه و محله به‌ویژه در حوزه ورزش؛** «مدرسه‌محوری» و «مدرسه کانون محله» از محورهای اصلی سند تحول بنیادین است. براساس راهکار ۱-۷ سند تحول بنیادین باید زمینه‌های لازم برای نقش‌آفرینی مدرسه به‌عنوان کانون کسب تجربیات تربیتی محله فراهم شود و بر همین اساس در «نقشه راه

برنامه زیرنظام‌های سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در برنامه ششم توسعه (۱۳۹۷-۱۴۰۰)»^۱ برنامه‌هایی همچون بازنگری مقررات و آیین‌نامه‌ها با تأکید بر آیین‌نامه اجرایی مدارس با رویکرد کاهش تمرکز و افزایش اختیارات مدرسه در ارائه خدمات ورزشی، طراحی برنامه عمل و نقشه راه همکاری متقابل آموزش و پرورش و مدارس با سایر سازمان‌ها و مراکز فرهنگی، مذهبی و ورزشی محلات و طراحی سازوکارهای امکان استفاده مشترک مدرسه و محله از فضای مدرسه برای افزایش بهره‌وری فضاهای آموزشی و تربیتی با تأکید بر استفاده مشترک از نمازخانه و امکانات ورزشی به تصویب رسیده‌اند، اما متأسفانه با گذشت چند سال، تاکنون این برنامه‌ها به اجرا درنیامده‌اند. درحالی که اجرای این برنامه‌ها می‌تواند این خلأ اساسی را پوشش دهد. در همین مصوبه نیز ذیل راهکار ۲-۷ سند تحول بنیادین با موضوع نهادینه‌سازی و تقویت همکاری مدرسه با مراکز فرهنگی و علمی محله، برنامه‌ای در خصوص ظرفیت‌سازی برای ارتقای جایگاه مدرسه به‌عنوان پایگاه اطلاعاتی محله با مشارکت و همکاری سایر دستگاه‌ها و مراکز جهت ارائه خدمات ورزشی در نظر گرفته شده است، که این برنامه نیز متأسفانه تاکنون به اجرا در نیامده است.

۱. عنوان یکی از اسناد مصوب شورای عالی آموزش و پرورش جهت اجرای سند تحول بنیادین توسط آموزش و پرورش است.

۲-۳. آسیب‌های مربوط به روستا

۱. کمبود نیروی انسانی متخصص (معلم ورزش) در مدارس؛ یکی از شاخص‌های مهم در دسترسی به فرصت آموزش در ورزش مدارس، نسبت تعداد دانش‌آموز به معلم ورزش است. همان‌طور که در جدول ۴ نیز اشاره شد، این شاخص در سال تحصیلی ۱۳۹۹-۱۴۰۰، ۵۵۹/۷۵ نفر بوده است. این شاخص، وضعیت بسیار نامناسب سرانه آموزشی- ورزشی در مدارس کشور را نشان می‌دهد. مضاف بر کمیت نیروی انسانی متخصص در ورزش مدارس، باید به توزیع جغرافیایی و ملاحظات آمایش سرزمینی بر مبنای نیازها و استعدادهای استان‌ها توجه ویژه شود تا امکان بهره‌مندی عادلانه از فرصت‌های آموزش در حوزه تربیت‌بدنی برای تمام دانش‌آموزان و مناطق کشور فراهم شود.

۲. ضعف خلاقیت و فرسودگی (نشست) دانشی در بین غالب معلمان تربیت‌بدنی مدارس؛ موضوع تربیت‌بدنی و علوم ورزشی یکی از حوزه‌های آموزشی و پژوهشی در دنیا است که پیشرفت‌های آن به سرعت به تمام کشورها سرایت می‌کند. یکی از ضعف‌های بزرگ حوزه ورزش دانش‌آموزی در کشور، ناهماهنگی بسیاری از معلمان تربیت‌بدنی با دانش روز و خلاقیت و نوآوری در اجرایی ساختن طرح درس تربیت‌بدنی است (رجوع شود به مطالعات پیلهور و همکاران (۱۳۹۶)؛ ضرابیان (۱۳۸۴)؛ علی محمدی (۱۳۸۵)؛ صانعی فرد و همکاران (۱۳۸۶)).

۳-۳. آسیب‌های مربوط به فرایندها

۱. ارزشیابی‌های غیراستاندارد از دانش‌آموزان در درس تربیت‌بدنی؛ یکی از بزرگ‌ترین مشکلات و نارضایتی‌های دانش‌آموزان از برنامه تربیت‌بدنی مدارس؛ ارزشیابی

یکسان، فاقد نوآوری و کسل‌کننده آمادگی جسمانی توسط معلمان ورزش مدارس است. ساده‌ترین راه‌حل برای چنین مسئله‌ای شاید، همکاری و اشتراک تخصص‌های معلمان مدارس مختلف یک شهر برای ارزشیابی دانش‌آموزان در ورزش‌های تخصصی و مورد علاقه‌شان باشد. این امر نافی لزوم تحرک بدنی برای دانش‌آموزان نیست، اما می‌تواند به ساختار سخت و فرسوده‌کننده ارزشیابی ورزشی اندکی انعطاف ببخشد (رضوی و همکاران، ۱۳۹۳؛ دوستی پاشاکلایی و همکاران، ۱۳۹۷).

۲. **فقدان نظام شناسایی، معرفی و پشتیبانی از استعدادهای ورزشی مدارس؛** چیزی که با عنوان شناسایی و پشتیبانی از استعدادهای ورزشی نامیده می‌شود، می‌تواند مهم‌ترین برون‌داد ممکن از خلال برنامه ملی تربیت‌بدنی و ورزش دانش‌آموزی باشد. لکن به دلیل فقدان برنامه اجرایی، مدون و مشخص برای چنین امری، خروجی مؤثری از برنامه ورزش دانش‌آموزی در رده‌های پایه ورزش کشور مشاهده نمی‌شود (خسروی زاده، ۱۳۸۷؛ آقاپور و شکرانی، ۱۳۹۰).

نتیجه‌گیری

بر مبنای یافته‌های این گزارش سرانه زیرساخت‌های ورزشی روباز و سرپوشیده کشور با استانداردهای سرانه دانش‌آموزی در جهان تفاوت قابل توجهی دارد. توجه به سرانه ورزش مدارس در دو حوزه نیازمند توجه بسیار جدی است. زیرساخت فیزیکی و نیروی انسانی متخصص. یافته‌ها نشان داده است که در هر دو بعد وضعیت بسیار نامناسبی حاکم است. بدیهی است صرفاً توجه به کمیت هر دو بعد چندان کارگشا نخواهد بود و باید مباحث کیفیت، نوآوری، خلاقیت، دانش‌افزایی و ارزشیابی نیز به‌طور جدی مورد توجه قرار گیرد.

البته ضروری است مهارت‌افزایی و دانش‌افزایی معلمان ورزش مدارس بیشتر متناسب با مقتضیات و استانداردهای ورزش مدارس باشد تا ورزش قهرمانی و حرفه‌ای. موضوع بعدی که بسیار قابل تأمل است، استفاده بهینه و مطلوب از زیرساخت‌های موجود است. همان‌طور که ذکر شد، استفاده غیرتخصصی از این فضاها به سرعت کارایی، ایمنی و کیفیت این فضاها را کاهش داده و باعث آسیب‌های احتمالی به دانش‌آموزان می‌شود. موضوع مهم بعدی لزوم توجه به نگاشت نهادی و ظرفیت‌های موجود در نهادهای دیگر برای هم‌افزایی و مشارکت در ورزش مدارس است. ضمن تأکید مجدد بر لزوم شبکه‌سازی و استفاده از ظرفیت‌های نهادهای دیگر برای تأمین زیرساخت‌های ورزش دانش‌آموزی، در ادامه راهکارهایی برای استفاده بهینه از فضاهای موجود و اتخاذ تدابیری برای توسعه زیرساخت‌ها و افزایش سرانه ورزش دانش‌آموزی ارائه خواهد شد که طیفی از نهادهای مسئول (معلمان، مدارس، ادارات کل استانی، استانداری، سازمان برنامه و بودجه و وزارت آموزش و پرورش) را دربرمی‌گیرد.

پیشنهادها

۱. استفاده از ظرفیت اعتبارات استانی با هماهنگی استانداری و سازمان برنامه و بودجه؛ پیشنهاد می‌شود که سازمان برنامه و بودجه سهم ورزش مدارس از اعتبارات موضوع ماده (۹۴) قانون برنامه ششم توسعه را در اختیار سازمان نوسازی مدارس استان‌ها قرار دهد تا با همکاری خیرین مدرسه‌ساز نسبت به ایجاد و تکمیل اماکن سرپوشیده و ایمن‌سازی کف حیاط مدارس اقدام شود. اعتبارات مذکور با عنوان سهم نوسازی مدارس از محل ۰/۲۷ مالیات بر ارزش افزوده به جدول اعتبارات استانی اضافه می‌شود.

۲. در راستای حمایت از ایجاد زیرساخت‌های ورزش دانش‌آموزان و نظر به اهمیت تندرستی و آمادگی بدنی دانش‌آموزان و با توجه به مشکلات زیست‌محیطی و آلاینده‌ها که مانع فعالیت در فضای باز می‌شوند، در تبصره «۳» ماده (۳۸) قانون مالیات بر ارزش‌افزوده؛ پس از عبارت «آموزشی»، عبارت «ورزشی» اضافه شود.

۳. وزارت ورزش و جوانان، شهرداری‌های سراسر کشور و سایر دستگاه‌های اجرایی به استثنای نهادهای انتظامی و امنیتی مکلفند کلیه اماکن ورزشی یا دارای کاربری ورزشی خود را حسب درخواست یا اعلام نیاز وزارت آموزش و پرورش جهت اجرای درس تربیت‌بدنی به‌صورت رایگان در اختیار مدارس دولتی قرار دهند تا مورد استفاده دانش‌آموزان قرار گیرد.

۴. سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس کشور مکلف شود در احداث، تکمیل، تجهیز، نوسازی یا بهسازی فضاهای آموزشی کشور، نسبت به رعایت ضوابط و استانداردهای ورزشی مقرر در زیرنظام تأمین فضا، تجهیزات و فناوری و حسب مورد مقررات شورای عالی آموزش و پرورش اقدام نمایند.

۵. وزارت ورزش و جوانان، شرکت توسعه و تجهیز اماکن ورزشی و سازمان نوسازی و بهسازی مدارس کشور و سایر دستگاه‌های اجرایی که به احداث و توسعه اماکن ورزشی مبادرت دارند مکلفند نسبت به احداث، بهینه‌سازی و مناسب‌سازی فضای آزاد و حیاط مدارس به‌عنوان زیرساخت ورزشی ایمن با اولویت فضای ورزشی سرپوشیده با رعایت ضوابط و استانداردهای ورزشی مصوب آموزش و پرورش اقدام کنند. تعیین مدارس هدف موضوع این حکم با شورای آموزش و پرورش منطقه است

تبصره «۱» - احداث مکان و فضای ورزشی سرپوشیده در حیاط مدارس موضوع این حکم بدون محدودیت‌های کمیسیون ماده (۱۰۰) قانون شهرداری‌ها درخصوص مترای مستحقات مربوطه با رعایت اصول فنی و بهداشتی انجام می‌شود.

تبصره «۲» - مالکیت و مدیریت مستحقات موضوع این ماده متعلق به وزارت آموزش و پرورش بوده و کلیه منابع حاصل از ارائه خدمات و اجاره اماکن ورزشی ایجاد شده در فضای آزاد و حیاط مدارس در ساعات غیرآموزشی به نسبت ۲۰ درصد سهم وزارت آموزش و پرورش و ۸۰ درصد دیگر دستگاه مشارکت‌کننده خواهد بود.

۶. شورای عالی آموزش و پرورش مکلف است نظامنامه توسعه ورزش مدارس را با رعایت مؤلفه‌های ذیل تصویب و ابلاغ نماید:

الف) در هر سال تحصیلی حداقل یک رشته ورزشی فردی - جمعی متناسب با آمایش سرزمینی - منطقه‌ای آموزش داده شود،

ب) برنامه آموزش رشته‌های ورزشی باید به نحوی اجرا شود که دانش‌آموزان ضمن ممارست، کارهای عملی و تجربی متناسب با سن و جنس و رشته تحصیلی آنها با رعایت اولویت‌های منطقه‌ای و شرایط بومی حداقل یک مهارت مورد نیاز را کسب نمایند،

ج) صدور مجوز اجرای رویدادها و برگزاری هرگونه مسابقات ورزشی رده‌های سنی زیر ۱۲ سال با وزارت آموزش و پرورش است،

د) دوره‌های ضمن خدمت، بازآموزی و مربیگری رشته‌های ورزشی مورد نیاز متناسب با آمایش منطقه‌ای برای معلمان ورزش به‌صورت سالیانه برگزار گردد،

ه) تعداد ساعات و اوقات ورزش و ترتیب آن به‌نحوی معین شود که به غیر از ایام تعطیل همه روزه در کلیه مدارس دانش‌آموزان فعالیت ورزشی را تحت مدیریت و نظارت

مدارس به عمل آورند. انجام فعالیت‌های فوق برنامه ورزشی در مدارس در خارج از ساعات آموزشی و ایام تعطیل مجاز است. سازمان برنامه و بودجه مکلف است حداقل ۱۰ درصد از اعتبارات برنامه کمک به هیئت‌ها و فدراسیون‌های ورزشی وزارت ورزش و جوانان مقرر در قانون بودجه سنواتی را کسر نموده و به حساب مدارس فعال موضوع این حکم با معرفی وزارت آموزش و پرورش واریز نماید،

و) حداقل ۴ عضو هیئت‌های ورزشی استان‌ها از معلمان ورزش به انتخاب خود آنها باشند. تبصره - شورای عالی ورزش ظرف مدت ۶ ماه پس از ابلاغ این قانون سند ملی مدیریت استعدادها و ورزشی را به گونه‌ای تصویب نماید که مسئولیت شناسایی و معرفی استعدادها و ورزشی با وزارت آموزش و پرورش و مسئولیت پرورش، حفظ و نگهداشت با وزارت ورزش و جوانان و فدراسیون‌های ورزشی باشد

۷. به منظور استفاده هدفمند و منطقی از مشوق‌ها و معافیت‌های مالیاتی، در ماده (۱۳۴) قانون مالیات‌های مستقیم مصوب ۱۳۶۶ با اصلاحات و الحاقات بعدی، پس از عبارت «مؤسسات ورزشی»، عبارت «اختصاصی بانوان، کودکان و نوجوانان و سایرین با درجه یک» افزوده شود.

۸. نظارت و پیگیری سهم تربیت‌بدنی آموزش و پرورش از اعتبارات ۰/۲۷ درصد مالیات بر ارزش افزوده. ماده (۹۴) قانون برنامه ششم توسعه (۱۳۹۶) که اشاره مختصری به توسعه ورزش مدارس داشته است مبنی بر اینکه: «دولت موظف است ۰/۲۷ درصد از کل ۹ درصد مالیات بر ارزش افزوده را برای توسعه ورزش مدارس، ورزش همگانی، فدراسیون بین‌المللی ورزش‌های پهلوانی، ورزش روستایی و عشایری، ورزش بانوان و زیرساخت ورزشی در حوزه جانبازان و معلولان اختصاص دهد». این بند از قانون اگر به مرحله اجرای دقیق هم برسد،

مکفی و چشمگیر نخواهد بود. در راهکارهای سند تحول بنیادین آموزش و پرورش به صورت ویژه و تخصصی به ورزش مدارس پرداخته نشده است، اما می‌توان راهکارهای بندهای «۸» تا «۲۳» را برای حل برخی مشکلات زمینه‌ای ورزش مدارس مرتبط دانست.

۹. بازنویسی طرح درس تربیت‌بدنی بر مبنای وضعیت زیرساخت مدرسه با هدف افزایش

ایمنی و کاهش آسیب جسمانی؛

۱۰. پیش‌بینی ریسک فاکتورها در طراحی درس تربیت‌بدنی بر مبنای وضعیت زیرساخت مدارس؛

۱۱. دانش‌افزایی معلمان ورزش مدارس در خصوص فیزیولوژی ورزشی و آسیب‌های حرکتی و جسمانی دانش‌آموزان؛

۱۲. اصلاح تشکیلاتی و ایجاد یک پست تخصصی به عنوان ناظر ورزش در ادارت کل، مناطق و مدارس: نظارت و گزارش آسیب‌هایی شامل خراشیدگی، کوفتگی، اسپرین‌ها، استرین‌ها، انواع شکستگی‌های چندگانه، مرکب یا ساده یا به‌طور ویژه، آسیب‌های بالاتنه و پایین‌تنه، پیگیری‌های آماری آسیب‌های ورزشی را تسهیل خواهد کرد. زیرساخت ورزشی نامناسب، وجود پستی و بلندی‌های حیاط مدرسه، نبود حفاظ تیرک‌ها یا حتی به پا نکردن کفش‌های ورزشی مناسب، دانش کم معلم در انجام تمرینات و ضعف آگاهی از چگونگی برخورد با آسیب و چندین عوامل مهم دیگر از جمله عناصری است که در روش‌ها و راهکارهای عرضه‌شده در نظر خواهند بود. نظارت بر این عوامل، بهبود و پیشرفت سلامت ورزشی دانش‌آموزان را تأمین و ضمانت خواهد کرد.

۱۳. اعطای تسهیلات و مشوق‌های مالیاتی به بخش خصوصی در صورت به اشتراک‌گذاری زیرساخت ورزشی با مدارس استان‌ها؛

۱۴. متناسب‌سازی زیرساخت‌های ورزشی با شرایط دختران دانش‌آموز برای استفاده بهینه و حداکثری آنان؛

۱۵. اولویت‌بخشی به پیش‌بینی و تأمین زیرساخت استاندارد ورزشی در ارائه مجوزهای مربوط به ساخت و نوسازی مدارس استان‌ها.

منابع و مآخذ

۱. ابوالقاسمی، ناریا و سیدحامد، برکاتی. بچه‌های کوچک، آسیب‌های بزرگ، انتشارات اندیشه ماندگار، ۱۳۹۳.
۲. احمدرش، رشید و شوبو، عبدالملکی. ارائه الگوی عملکرد تعالی مدیریت مدرسه با استفاده از مدل سه‌شاخگی، فصلنامه مدیریت مدرسه، پاییز ۱۳۹۹.
۳. آقاپور، سیدمهدی و ابراهیم، شکرانی. ارزیابی وضعیت ورزش و تربیت‌بدنی. شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰.
۴. بادروج، اشرف. ورزش در مدارس و علل کم‌توجهی به زنگ ورزش و بررسی مشکلات مربوط به آن، دومین همایش ملی دستاوردهای علوم ورزشی و سلامت اهواز، ۱۳۹۷.
۵. حسنی، اسدالله و مهرعلی، همتی‌نژاد و مهوش، نوربخش. توصیف و مقایسه مدیریت ایمنی در کلاس‌های تربیت‌بدنی دوره راهنمایی شهر اهواز، پژوهشنامه علوم ورزشی، ش ۴، ۱۳۸۷.
۶. خسروی‌زاده، اسفندیار. ضرورت شناسایی استعدادهای ورزشی دانش‌آموزان ابتدایی، کنگره علمی ورزش مدارس، وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۸۷.
۷. دوستی پاشاکلائی، مرتضی و علی، وفايي مقدم و مهران، جعفری. موانع توسعه ورزش مدارس در استان مازندران، پژوهشنامه مدیریت ورزشی و رفتار حرکتی، ش ۲۸، ۱۳۹۷.
۸. رضوی، محمدحسین و زهرا، روحانی و علیرضا، قنبری فیروزآبادی. تحلیلی بر عوامل مؤثر بر ارتقای جایگاه درس تربیت‌بدنی در مدارس، پژوهشنامه مدیریت ورزشی و رفتار حرکتی، ۱۳۹۳.
۹. شورای عالی آموزش و پرورش، برنامه درسی ملی در حوزه تربیت و یادگیری.
۱۰. فارسی، علیرضا و سیدحجت، زمانی و زهرا، فتحی‌رجایی. استانداردهای ایمنی فضاها و تجهیزات ورزشی مدارس دخترانه و پسرانه مناطق مختلف شهر تهران، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، ش ۴۳، ۱۳۹۰.

۱۱. وزارت آموزش و پرورش، سند تحول بنیادین آموزش و پرورش. مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰.
۱۲. وزارت آموزش و پرورش، سالنامه آماری. یافته‌های آماری تفصیلی، معاونت برنامه‌ریزی و توسعه منابع، ۱۳۹۹.
۱۳. هدایتی، سیدعلی اکبر. نقش مشارکت شهرداری تهران در توسعه ورزش مدارس با تأکید بر ایجاد فضاهای ورزشی، پنجمین کنفرانس بین‌المللی تحقیقات بین‌رشته‌ای در عمران، معماری و مدیریت شهری قرن ۲۱، تهران، ۱۳۹۹.
۱۴. پیله‌ور موخر، الهام و محمد، علایی و حسین، پیمانی‌زاد. «شناسایی فرصت‌ها و چالش‌های درونی و بیرونی ورزش دانش‌آموزی استان خراسان رضوی»، مجله علمی-پژوهشی مطالعات آموزشی و آموزشگاهی، ش ۹، ۱۳۹۳.
۱۵. مهدی‌پور، عبدالرحمن و دیگران. شناسایی و توصیف موانع اجرای روش‌های فعال تدریس تربیت‌بدنی از دیدگاه دبیران مرد و زن مدارس راهنمایی نواحی چهارگانه شهر اهواز، پژوهش در علوم ورزشی، ش ۲۳ علمی-پژوهشی، ۱۳۸۸.

16. European Commission (2018). Sport Statistics.

17. School Sport Facilities in UK. app.croneri.co.uk

شماره مسلسل: ۱۷۸۲۱

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: آسیب‌ها و چالش‌های زیرساخت ورزش مدارس

نام معاونت: مطالعات فرهنگی (گروه ورزش، میراث فرهنگی و گردشگری)

تهیه و تدوین‌کنندگان: عطیه السادات حسینی ساداتی‌نژاد، مهدی مرادی

ناظران علمی: مسعود فیاضی، صادق ستاری‌فرد

همکاران: موسی بیات، زهرا تسلیمی

اظهار نظرکننده: امین پژمان

ویراستار تخصصی: —

ویراستار ادبی: —

واژه‌های کلیدی:

۱. زیرساخت ورزش مدارس
۲. نیروی انسانی ورزش مدارس
۳. آسیب‌های ورزش مدارس
۴. معلم ورزش
۵. درس تربیت‌بدنی

تاریخ انتشار: ۱۴۰۰/۸/۴